

ЁШЛАР ОРАСИДА НУТҚ МАДАНИЯТИ РИВОЖЛАНТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ

Худайқулов Хол Жумаевич

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий унверситети “Педагогика ва умумий психология” кафедраси профессори, педагогика фанлари доктори.

Абдуразақов Фазлиддин Абдунаевич

Денов тадбиркорлик ва педагогика институти "Бошланғич таълим методикаси" кафедраси доктаранти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7271962>

Аннотация. Ушбу мақолада инсонлар орасида бўладиган ўзаро муомала ва мулоқатни шакллантиришида нутқ маданиятидан инсоннинг ўрни алоҳида аҳамиятга эгадир. Одоб нуқтаи назардан инсоннинг нутқи орқали жамиятда комил инсонни ўзига хос ҳислатлари кўзга ташланади. Булар меҳр-муҳаббат, раҳм-шафқат, адолат, диёнат, ҳаё-ю иффат, зарофату назокат, вафо-ю садоқат, ҳиммату саховат, фидо-ю оқибат, иззату ҳурмат, имон-эътиқод кабилар нутқ орқали кўзга ташланади. Очиқ юзли, хушхулқ, хушмуомала одам андиша ва фаросат эгаси бўлади. Шундай гўзал сифатларга эга бўлган одам билан ҳамсуҳбат бўлиш роҳатдир, аксинча ёмон хулқли инсон доимо нафратни кўзга ташлайди. Чиройли нутқли, доно инсон ҳаммиса нотиқлик билан бошқалар орасида ўз обрусини оширади.

Калит сўзлар: Нутқ одоби, суҳандонлик, адолат, диёнат, ҳаё-ю иффат, зарофату назокат, вафо-ю садоқат, ҳиммату саховат, фидо-ю оқибат, иззату ҳурмат, имон-эътиқод, очиқ юзли, хушхулқ, хушмуомала одам, нотиқлик, гўзал сифатлар, чиройли нутқли.

ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ РЕЧЕВОЙ КУЛЬТУРЫ МОЛОДЕЖИ

Аннотация. В данной статье особое значение имеет роль культуры речи в формировании взаимодействия и общения между людьми. Это любовь, сострадание, справедливость, религия, скромность и целомудрие, благодать и нежность, верность и преданность, приверженность и великодушие, самопожертвование и последствия, честь и уважение, вера и убеждение. Обладателем мыслей и проницательности будет человек с открытым лицом, добродушный, вежливый. С человеком, обладающим такими прекрасными качествами, приятно общаться, с другой стороны, человек с плохим характером всегда вызывает ненависть.

Ключевые слова: Этикет, справедливость, религия, скромность, целомудрие, грация, нежность, верность, самоотверженность, великодушие, самопожертвование, достоинство, уважение, вера, Открытый, добродушный, вежливый человек, красноречие, прекрасные качества, хорошо -разговорный.

SPEECH CULTURE DEVELOPMENT TECHNOLOGIES AMONG YOUTH

Abstract. In this article, the role of speech culture in the formation of interaction and communication between people is of particular importance. These are love, compassion, justice, religion, modesty and chastity, grace and tenderness, fidelity and devotion, commitment and generosity, self-sacrifice and consequences, honor and respect, faith and conviction. The owner of thoughts and insight will be a person with an open face, good-natured, polite. It is pleasant to communicate with a person with such excellent qualities, on the other hand, a person with a bad character always causes hatred

Key words: *Etiquette, justice, religion, modesty, chastity, grace, tenderness, loyalty, dedication, generosity, self-sacrifice, dignity, respect, faith, Open-faced, good-natured, polite person, eloquence, beautiful qualities, well-spoken.*

КИРИШ

Инсонга зийнат бағишлайдиган фазилат одоб-ахлоқдир. Ахлоқ илми ях-шилиқ билан ёмонлик ўртасидаги мураккаб муаммолар ҳақида баҳс юритиб боради. Бу борада мақоланинг кириш қисмида суҳандонлик, чиройли муомалани қандай шаклланиши ҳақида сўз юритилса, инсоннинг мақсадга эришиши янада самарали бўлиши ёритилган. Ҳар бир одам бир олам бўлгани каби, ўша инсоннинг одоб-ахлоқи ҳам жуда мураккаб бўлиб, уни иккинчи олам десак адашмаймиз. Одоби, комил инсонда одамийликнинг қатор яхши ҳислатлари: меҳр-муҳаббат раҳм-шафқат, адолату диёнат, ҳаё-ю иффат, зарофату назокат, вафо-ю садоқат, ҳиммату саховат, фидо-ю оқибат, иззату ҳурмат, имон-эътиқод қабилар му-жассам топган. Ҳар бир халқнинг нуфузи ва обрў-ҳурмати кишиларнинг одоб-ахлоқ, яхши ҳислат-фазилатлари билан белгиланади. Қадимги файласуфлар одоб-ахлоқ жамиятнинг пойдевори деганлар. Бир кутурган буқа бу-тун подани таркатади, деганларидек, ахлоқсиз, ёлғончи, риёкор, ҳасадгўй, маккор шахснинг таъсири мингга уриб, жамиятга катта зарар етказди. Шунинг учун жамиятдаги ҳар бир шахснинг хулқи-одобига алоҳида эътибор бериб, унинг чиройли гапириш одамлар орасида алоҳида аҳамиятга эгадир. Яхшининг ёмон бўлиши осон, лекин ёмоннинг яхши бўлиши қийин. Дунёда одам боласи ёмонлик билан яхшилиқнинг остонасида турадики, арзимас бир ички ёки ташқи сабаб билан остонадан чиқиб ё ёмонлик томон, ё яхшилиқ томон кетиб қолади.

Мақоланинг назарий жиҳатларига тўхталар эканми, албатта унинг тарихий жиҳатларига эътибор қарқиб, суҳандонликнинг ўзига хос хусусиятлари таҳлил этилади. Агар одам боласи ёмонлик сари кетган бўлса, дин уни бу разолатдан қайтарган. Диннинг тарғиботида инсоннинг тўғри йўлдан юриши одоб тараққиётининг замини дейилади. Чиндан ҳам шундай! Жамиятда тўғри йўлдан юриш ибратли йўлга қўйилса, ўша жамиятда одоб-ахлоқ гуркираб ўсади, одамлар нурафшонлик ва фаровонлик топади. Тўғри йўлдан юришнинг ҳикмат ибратлари ниҳоятда чексиз. Тўғри йўлдан борган одам орзу- ниятининг манзилига албатта, етади .

Дунёда инсонга тухфа этилган “АҚЛ” неъмат шундай қудратли кучки, у билан одам ўзини истаган ҳолатда тарбия эта олади, ҳар қандай азоб машаққатни, ҳар қандай ёмонликни, энг мураккаб муаммоларни ҳам “АҚЛ” неъмат билан енгади ва ҳал этади, руҳий камолот одам қалбида ахлоқ-одобнинг юксак кошонасини яратади. Бунга уни одам илми чорлайди.

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Ақл заковатнинг камоли ўқиш, ўрганиш, таҳлил этиш, идрок қилиш, эътиқод қилиш, ҳаёт тажрибасини эгаллаш билан белгиланади. Ёш ниҳолнинг барваста дарахтга айланиши парваришига боғлиқдек, одам боласи комил инсон бўлиб етишиши учун уни мурғаклигидан тарбиялаб бориш лозим. Ота-оналар ва катталар ёшларнинг келажак бахт-саодатини ва уларнинг етук инсон бўлишидан фахр-ғурур лаззатини сурмоқчи бўлсалар, болалик чоғидан ақл-заковатининг ўсишига алоҳида диққат-эътибор беришлари керак.[8,42.]

Инсон яшар экан, фақат еб-ичиш, яхши кийиниш, фаровон турмуш кечириш билангина ҳаёт кечиролмайди, унга маънавий-маданий озик керак. Бу илм-фан, ақл-заковат, санъат-адабиёт, касб-хунар, ҳиммат-ибратдан иборат бўлиши керак. Ана шунда ҳар томонлама одобли, комил инсонларгина етишади. Инсон - ақлли хилқат, шунинг учун у кўп ҳислат, фазилатлар соҳибидир. Унинг энг гўзал ва диққатталаб хусусиятлари, биринчи галда, одамлар билан муомала муносабатларида намоён бўлади.

Ширинсўзлик - инсон қалбининг дуру гавҳаридир.

Донишмандларнинг “Юзига боқма, сўзига боқ”, - деган ҳикматлари айна ҳақиқатдир. “Агар инсон покиза, ҳасаддан йироқ, одамларга қайишадиган, доимо уларнинг оғирини енгил қилишга тайёр турадиган, меҳру шафқатли бўлса, унинг ташқи жозибаси диққатталаб бўлмаса-да, кишилар кўзига гўзал ва ёқимтой бўлиб кўринади. Борди-ю, ташқи тузилиши хушбичим, қиёфаси кўркем, ҳусну жамолда ягона бўлса-ю, лекин табиатан заҳар-заққум, кўпол-сўз, дилозор, худбин, ўзига бино кўйган, такаббур бўлса, ундай одам эл кўзига илондай совук, хунук, ёқимсиз бўлиб кўриниши табиий. Инсон-инсон номига хос одамий фазилатлар эгаси бўлиши керак. Акс ҳолда, у ким бўлишидан қатъи назар, кўпчилик назаридан қолади.” дейди Ҳусайн Воиз Кошифий айтади.[6,24.]

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Мақоланинг **амалий жиҳатларига** эътибор берадиган бўлсак, ҳар қандай ширин сўз одамларни илҳомлантиради ва янги имкониятларни яратади.

Гўзал феъл-атвор ва нотиқлик саъятининг нишонаси ўн икки нарсадир: **биринчи** нишонаси - яхшилиқ; **иккинчи** - инсофли бўлиш; **учинчиси** - бошқа одамдан айб қидирмаслик; **тўртинчиси** - бирор одам ноҳўя ҳаракат қилса, уни яхши йўлга солиш; **бешинчиси** - бир одам ўз айбига иқроор бўлиб, узр айтса, узрини қабул қилиш; **олтинчиси** - бошқалар учун машаққатни ўз устига олиш; **еттинчиси** - фақат ўз манфаатини кўзламаслик; **саккизинчиси** - очиқ юзли, ширин сўзли бўлиш; **тўққизинчиси** - муҳтожларнинг ҳожатини чиқариш; **ўнинчиси** - мулойим ва тавозели бўлишдир, **ўн биринчи** – эътиборли бўлиш; **ўн иккинчи** – сезгир бўлишдир.[6,62.]

Одатда, хушодоб, маданиятли кишилар одамларга нисбатан эътиборли ва сезгир бўладилар. Ҳалқимизда “Сухандонлик саломдан, иш интизомдан бошланади”, деган ҳикматли ибора бор. Дарҳақиқат, салом билан бошланган суҳбат, ёмон ниятни қайтариб, ёпиқ эшикларни очар ва нифоқларни йўқотар экан. Очиқ юзли, хушхулқ, хушмуомала одам андиша ва фаросат эгаси бўлади. Шундай гўзал сифатларга эга бўлган одам билан ҳамсуҳбат бўлиш - ёмон хулқли, кўрс бир олим билан ҳамсуҳбат бўлишдан кўра яхшироқдир. [6,59.]

Бир фозилдан: “қайси фазилат энг яхши фазилат саналади?” - деб сўрадилар. Фозил: “Кўпак юзли, ширин сўзли, хушмуомалали бўлиш”, - деб жавоб берди.

Барча ишдан хулқи хуш яхши эрур,

Хулқи хуш одамни эл иззат қилур. [11,29.]

Ота-боболаримиз фарзанд ўстирар эканлар, уларнинг хулқ-атворларига, гап-сўзларига, кишилар олдида ўзларини қандай тутиб, нима ҳақида фикрлашиб, не сўз билан ўз мақсадларини тушунтиришларига катта аҳамият бериш, кўрселик қилиш, кишилар суҳбатига аралашиб, гап сўрамаганда ҳам маҳмадоналик қилиб, ўзларини ақлли кўрсатмоқчи бўлиш каби ноҳўя ишларга зинҳор-базинҳор йўл кўймаганлар. Бу нарсаларга фарзанд тарбиясининг энг муҳим томони деб қараганлар.

Халқ дostonларини ва тарихий асарларини кўп ўқиган киши шарқона урф-одатларимизнинг ўзига хос таъсирида ўсади, улар оҳанграбодек одамни ўзига тортади. Очиғини айтганда, ҳозирги пайтда олиму адиблар ва бошқа етук мутахассис саналмиш таниқли кишилар орасида тарбия кўрган кишилар, хусусан, болаларнинг муомаласи, маданияти ва маънавияти кўнгилдагидек эмас. Чунки бу хонадонларда Шарқ тарбияси, шарқона удумлар умуман, унутилиб юборилган ёки унга эскириб қолган ақида, деб қаралган. Ҳолбуки, ўша унутилган ўзбекчилик урф-одатлари бугунги янгича ақидаю, янгича тушунчаларимиздан минг марта устун эканлиги ошқора исботу далилини топмоқда. Фарзандларни ҳар томонлама кўркам, гўзал қилиб камолга етказишда орқага қайтиб, тарбия ўша шарқона услубда бошланса, фойдадан ҳоли бўлмайди, дарз кетган маданияту маънавиятимизни бир қадар тиклаб олишимизга хизмат қилади. Дунёда инсондан қимматлироқ, унинг умридан азизроқ нарса топилмайди. Инсон кўрки, инсон қадру қиммати ўзининг одамийлиги, ширинсуханлиги, бировларни ҳам ўзидай асраб-авайлай олиши, ундан ҳурмат ва эҳтиромни дариг тутмаслик каби фазилатлари билан ўлчанади. Ҳалқимизда “Буғдой нонинг бўлмаса ҳам, буғдой каломинг бўлсин”, - деган гаплар борки, бу шунчаки айтилган нақл эмас, балки инсон хулқ-атворини, одамийлик ҳислатини обдон ўрганиб, тажрибадан ўтказишнинг ибратли ҳосиласидир. Ҳа, дарҳақиқат инсоннинг тили ширин бўлса, уни катта-ю кичик ҳурмат қилади, гапига кулоқ солади. Ширин тиллик инсонни бахту саодатга элтади, кишининг қалбига, дилу жонига маънавий озуқа беради. Шунинг учун ширинсуханликка ёшлиқданок ўрганиш керак. Ширин сўз ҳам, ёмон, бемаза сўз ҳам бир оғиздан чиқади. Ана ўша оғизни ширин сўзликка мойил қилиш лозим. [12.44.]

Сўз - қудратли куч. Ундан ўринли фойдаланиш эзгулик сари, ноўрин фойдаланиш эса ёмонлик сари олиб боради. Кичик бир оиланинг тинч бўлиши ҳам, бутун ер қуррасининг тинчлиги ҳам сўзнинг қудратига боғлиқ. Кишилар ноахил бўлсалар уйдан ҳам, юртдан ҳам барака кўтарилади. Уруш-жанжал бошланади. Бир донишманддан шогирдлари:

- Нима қилсак тинч ва роҳатда умр кечирамиз? - деб сўрадилар.

Донишманд:

- Ҳеч қаерда ҳеч кимга бирорта сўз сўзламанг, сукут этинг, - деб жавоб берди.

Шогирдлари:

- Ахир, доим сукут этиб юраверамизми, бу мумкинми? Бошқача йўл кўрсатинг? - дедилар.[8,12.]

Донишманд шундай маслаҳат берди:

- Сукут эта олмасангиз, сўзланг, лекин қисқа ва маъноли сўзланг, оғзингиздан сира ҳам ножўя сўзлар чиқмасин. Ёмон сўз тингловчиларнинг кўнглини хира қилади, бундан сақланинг. Байт:

Яхши сўздан кўрсанг меҳру вафо,
Номуносиб сўзласанг, еткай жафо.

Сўз орқали инсонларнинг тафаккури, фикри англашилади, сўзлаш маданияти орқали у кишининг одоби, келиб чиқиши, наслу насаби, ота-онаси ва устозининг берган таълим-тарбияси намоён бўлади. Инсоннинг яшаши учун сув билан ҳаво қандай зарур бўлса, унинг маънавий камол топишида ширинсуханлик шунчалик зарурдир. Инсон эзгуликка, буюк мақсадларга эришишида дўст-биродарларини бисёр этишда, ҳар қандай мураккаб

муаммоларни ижобий ҳал қилишда ширинсухан бўлиши катта аҳамиятга эга. Ширинсуханлик - инсон қалбининг дуру-гавҳари. Шундай ҳислатлар билан ҳазрати Алишер Навоий, Абдурахмон Жомий, Абдуқодир Бедиллар халқлар ўртасидаги низоларни бартараф этиб, уларни яқдил қилганликларидан тарих шоҳидлик беради. Шунинг учун ҳам инсонлар ёшлиқдан ширинсўзликка, кам гапириб, кўп ўйлашга ўрганишлари, бир оғиз сўзнинг улкан, кудрати буюк эканлигини тушунишлари лозим.

Қадим-қадимдан маълумки бир оғиз ширин сўз билан муродга етганлар, бир оғиз аччиқ сўз билан боши кетганлар бор. Доно ота-боболаримиз ширинсўзлик, ўринли сўзловчилар ҳақида шундай дейдилар:

“Ўз вақтида сўзлаб, фурсатни ғанимат билган, ўринсиз сўздан сақланиб, саломат юрган кишига Тангри раҳму шафқат қилади”. Ёки: “Тилини тузатган кишига Тангрининг раҳмати бўлсин” каби ширинсуханлик, яхши сўз инсон ҳис-туйғуларига майинлик, қалбига ором бағишлайди. Ширинсўзлик кишиларга ҳамиша хушнудлик, обрў-эътибор, бахт-саодат, хузур-ҳаловат ато этади. Шунинг учун ҳам донишмандлар: “Ширинсўз жон озиғи”,-дейишган. Ширинсўз киши ўз сўзи, иборасини ўзгалар дили, қалбига озор бермайдиган қилиб, хуш-одоблик билан ифода этади. Айни вақтда у ўз одобини, хулқини намоён этади. Тил-инсон тафаккурининг маҳсули. У инсон маданияти, фикрий гўзаллигини, яхши, ибратли, ҳавас қилса арзийдиган фазилатларини юзага чиқарув-чи воситадир. Унинг кишига бўладиган таъсири ҳам шунга яраша.

Инсон хаста бўлса, ўта нозик бўлиб қолиши ҳаммага маълум. Ҳа, сўзда ҳам сўз бор, албатта. Сўзлар борки, кишида қанот пайдо қилиб кўкларга кўтаради. Сўзлар борки, уни қора ер қилиб, ўз касрига тортади.

Тарбияшунос бир доно тил одоби ҳақида сўзлаб:

“Рост ва тўғри, қисқа ва мазмунли гапиришни мақтаб, маҳмадоналик ва лақмаликни, хусусан, ўринсиз ва ёлғон сўзлашни каттиқ қоралабди. Тилга эҳтиётсиз киши ўз бошига мусибат келтириши мумкин, яъни: қора бош ёғийси қизил тил турур (қизил тил қора бошнинг душманидир)”, - дебди.[5,27.]

Шуниси қизиқарлики, сўз киши танасига турлича таъсир этади. Инсон ҳар доим навқирон, бардам бўлиши учун бошқа одамларни ранжитмаслиги, дилини вайрон қилмаслиги ҳамда ўзи ҳам хуштабиат бўлиши лозим. Шунинг учун ҳам халқимизда “Хайру эҳсон билан мушкулни осон қилмаса ҳам, ширин сўз билан кўнгилни тоғдек кўтаради”, - деган ибора ишлатилади.

Инсон икки нарса туфайли қарилик нималигини билмайди. Уларнинг бири хушхулқ, иккинчиси эзгу сўздир. Ер юзида инсондан қоладиган мерос - яхши сўздир. Унинг ўзи оламдан ўтиб кетади, ширинсўзи эса мангу қолади.

“Сўздан сўзнинг фарқи бор, олмиш олти нархи бор”, - деганларидек, ҳар кимлар олдида оғизга келган гапни қайтармай маҳмадоналик қилиш одам қадрини тушириб қўяди. Гапни етти ўйлаб, бир айтиш керак. Мулоҳаза билан камгаплик ҳам бир фазилатдир. Гапирганда ҳам одоб сақлаб, суҳбат мазмуни ва суҳбатдошлар табиатига қараб, маъни-мантқиқли, фойдали сўзларни топиб, дона-дона гапириш эса эл орасида кишининг обрўсини оширади, азизу мўътабар қилади.

Оз е, оз ухлагин, яна оз сўзла,

Кўп сўз охир эл ичида хор айлар,

- деб ёзганида ана шуларни назарда тутган.[7,28.]

МУҲОКАМА

Ҳозирги замонда нутқ маданиятининг ёшлар орасидаги ўрни. Яхши сўзлаш ҳам буюк санъатдир. Ҳар нарсанинг чегараси бўлгани каби, киши фаолиятининг барча қирралари, жумладан, сўзлашиш санъатининг ҳам одоб доираси бор. Яхши, ширин, одобли сўзлашиш учун қуйидагиларга эътибор бериш керак:

1. Сўзнинг мантиқи, гўзаллиги ва бойлиги инсоннинг жамиятда ўз ўрнини топишида, кишилар ҳурматини қозонишида муҳим аҳамият касб этади. Сўзлари сермазмун, мулойим кишиларнинг гапини мириқиб тинглай-дилар. Яна-яна тинглашни кўмсаб юрадилар.
2. Ширинсуханлик, гўзал нотиклик санъатига эга бўлиш ҳам бахтдир - нутқи ширин кишиларнинг дўсти, ёру биродари кўп бўлади. Ширин ва оқил сўз - умр озиғи ва дўстликнинг мустаҳкам калитидир.
3. Ширинсўзлик киши умрини узайтиради.
4. Сўзлашиш меъёрини ҳам билиш керак. Кўпгапириш одобдан эмас. Сукут сақлаш яхши одоб, сўзни қисқа, аниқ ифодалаш - катта санъатдир. Сўз - гавҳардир. Гавҳар эса оз нарсадир. [7,48.]

Ҳусайн Воиз Кошифий айтади:

Гўзал хулқ-атворга эга бўлган ва суҳбат одобларига риоя қилган одам ҳамманинг муҳаббатини ўзига жалб этади, қаерга борса, иззат ва ҳурматда бўлади.

Тил - қудратли нарса, нутқ эса унинг асосини ташкил этади. Бу билан адиб нутқимизни қашшоқликка олиб келган сабабларини очиб беришга интилади. Бу гаплар анча олдин айтилган бўлса-да, ҳали-ҳали ўз қадрини йўқотмаган. Дарҳақиқат, ҳозирги кунда нутқ маданиятининг пасайиши айниқса, ёшлар - келажак авлод орасида кенг кўзга ташланади. Телевизор ёки радио орқали чет эл сўзларининг улар нутқига кириб келиши аянчлидир. Оқибатда уларнинг баъзан қайси тилда сўзлашаётганини ҳам тушуниб бўлмайди. Чунки улар нутқида бемалол инглиз, рус, ўзбек тилининг қоришмасини кўриш мумкин. Собиқ СССРдан ёдгорлик сифатида бизга кўп нарса, шу билан бирга нутқимизнинг салбий томонга ўзгариши қолди. Бу эса бизнинг қадим-қадимлардан бери, асрлар давомида тараққий этиб келатган ўзбек тилимизнинг таназзулга юз тутишига сабаб бўлиши мумкин.

Тил - миллат кўзгуси. Тилни асраб-авайлаш ҳар бир кишининг инсо-нийлик бурчидир. Шукрлар бўлсинки, республикамызда ўз она тилимиз - ўзбек тилига давлат тили мақоми берилди. Бу воқеа 1989 йил 21 октябр куни рўй берди. Бу ўзликимизни танишга олиб келди, келгусида ўзбек тилининг янада тараққий этишига йўл очмоқда. Ҳар бир инсон ўз тилини мукамал ўрганиши, билиши лозим, чунки, тилга эътибор - элга эътибор.

Лекин нутқнинг ўзгариши тилимизнинг ўзгаришига сабаб бўлади. Нутқ қанчалик ривожланса, тил шунчалик гўзаллашади. Афсуски, ҳозирги даврда айрим ёшларнинг тилга бўлган эътиборсизлиги, улар нутқининг пасайишига олиб келяпти. Инкор этиб бўлмайди, ахборот технологиялари, саноат, қишлоқ хўжалиги ёки бошқа соҳалар ривожлангани каби, радио ва телекоммуникация соҳасида ҳам маълум ютуқлар қўлга киритмоқда. Айниқса, телевизор ва радионинг одамлар, халқ орасидаги аҳамияти катта. Лекин радио ва телевизорда чиқадиган айрим суҳандонлар, бошловчилар ўз билим даражаси етарли бўлмаганидан ёки ўз тили ва нутқига бефарқ бўлганидан, ўзларининг бемаза сўзлари, қилиқлари орқали миллионлаб одамларга таъсир ўтказмоқда. Ёки ёшлар орасида, айниқса,

хитга айланаётган қўшиқчиларнинг ҳеч бир ўринли бўладиган томонлари йўқ. Бўлар-бўлмас, билса-билмаса мода, деб чет эл сўзларини ўз қўшиқларига қўшиши ғирт аҳмоқликнинг нишонасидир. Донолар айтибдурлар: “Эй, фарзанд... Сўз тўрт хил бўлади: биринчиси, билишга ва айтишга ҳожати йўқ сўзлар; иккинчиси - билишга ва айтишга зарур бўлган сўзлар; учинчиси - билишга зарури йўқ, аммо, айтса бўладиган сўзлар; тўртинчиси - билса бўладиган, аммо, айтишга ҳожати йўқ сўзлар”. [5,64.]

Аммо, айтиладиган ва билинадиган сўз шундай бўладики, дунёнинг яхшилиги шу сўзга боғлиқ бўлади. Бундай сўзни айтувчига ҳам, эшитувчига ҳам кўп манфаати бор.

Билиш мумкину, гапириш мумкин бўлмаган сўзлар шундай бўладики, бир дўст кишининг айби сенга маълум бўлади. Ақл томондан ўйлаган вақтда уни айтиш беҳаёликдир.

Эй, фарзанд, ҳамма вақт тўғри сўз гапир. Шошилишдан қочгин... Ҳар бир сўзга кулоқ сол, тезлик қилма. Ўйламасдан сўзлама, ҳар бир сўзни ўйлаб гапир, то айтган сўзингдан пушаймон бўлмагайсан. Совуқ сўз сўзлама. Совуқ сўз бир уруғ, ундан душманлик ҳосил бўлади”. [5,36.]

XULOSA

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, давлатимиз ўз олдига малакали, мутахассисларни етиштиришни мақсад қилиб қўйган экан, энг аввало, уларнинг тилига, нутқига эътиборни кучайтириш лозим. Бу ўринда ҳар бир инсон бунга эътиборни қаратиши керак. Ўз нутқимизни яхши сўзлар билан бойитмоғимиз керак.

Ҳар бир сўз, ҳар бир иборани киши қалбига сингдирадиган тарзда етказа билиши ҳам санъатдир. Бу хусусият - олижаноб мақсад йўлида - келажак авлодни умуминсоний руҳда тарбиялашга катта ёрдам беради.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича “Харакатлар стратегияси”. - Т.: “Ўзбекистон”, 2017.
2. Мирзиёев Ш.М. Ёшлар таълим-тарбияси учун қўшимча шароитлар яратиш бўйича беш ташаббус. - Т.: “Сиёсат”, 3 апрель 2019 йил.
3. Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч. –Т.: “Маънавият”, 2008.Б-136.
4. Кайкавус.Қобуснома.-Т.:Ўқитувчи.2011 й.Б-244.
5. Имомов К., ва бошқалар. Ўзбек халқ оғзаки поэтик ижоди. – Т.: Ўқитувчи, 1990. – Б. 4-14. ;– Б.142-169.
6. Ҳусайн Воиз Кошифий. Ахлоқи Мухсиний. – Т., Фан, 2010 й. Б-238.
7. Маҳмуд Кошғарийнинг «Девону луғоти-турк». –Т.:Фан.2001.-Б. 42-48.
8. Худойқулов Х.Ж. Комиллик фазиллатлар.. - Т.: Инновация-Зиё, 2021 – Б. 244.
9. Худойқулов Х.Ж. “Комиллик фазиллатлари.-Т.:Инновация-Зиё. 2021.Б-184.
10. Худойқулов Х.Ж. Талабалар учун тарбиявий толибнома. –Т.: Инновация-Зиё. 2020 й.Б-246.
11. Фитрат. Энг эски турк адабиёти намуналари. - Т.: MUMTOZ SO’Z, 2008.
12. Фармонова Музайямхон “Шарқ мутафаккирларининг маънавий меросида фарзанд тарбияси”. Тошкент, Тасвир нашриёт уйи. 2020 й. Б-215
13. Юсуф Хос Хожиб. Қутадғу билик.-Т.: фан. 2012 й. Б-142.